

УДК 343.9

А.А. БУРЯЧОК,

Одеській національний університет імені І.І. Мечникова

ХАРАКТЕРИСТИКА ОКРЕМИХ ГРУП НЕГАТИВНИХ СОЦІАЛЬНИХ ЯВИЩ, ПОВ'ЯЗАНИХ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Анотація. В статті аналізується наркоманія як фонове явище та окремий вид злочинності. Проводиться спроба надати їм характеристики та розмежувати між собою

Ключові слова: фонові явища, вид злочинності, наркоманія, загальні та спеціальні заходи боротьби з наркоманією

Постановка проблеми. Негативні соціальні явища, пов'язані зі злочинністю, або фонові явища, або криминогенні фонові явища злочинності — це явища, з яких вона виростає, і без яких певні її види не можуть існувати. Їх, як правило, не відносять до злочинних, проте самі по собі вони становлять достатню суспільну небезпеку. Ці явища достатньо різноманітні, але головна ознака, що їх об'єднує та дозволяє виділяти — сприяння існуванню злочинності, є її сприятливим фоном, впливають на моральність суспільства в цілому тощо. До їх числа традиційно відносять: бродяжництво, проституцію, наркоманію та алкоголізм. Дослідження феномена, детермінації фонових для злочинності явищ, розробка заходів протидії їх відтворенню в останні роки досліджувалась в працях наступних вітчизняних фахівців: О.М. Бандурки, В.В. Василевича, В.О. Шлушкова, В.В. Голіни, О.М. Джужи, О.Г. Колба, М.В. Корнієнка, О.М. Литвинова, Д.О. Назаренко, В.М. Поповича, Є.Л. Стрельцова, В.М. Трубникова та ін. В цих

працях було сформульовано багато цікавих положень стосовно таких явищ, але такі дослідження проводились на більш загальному рівні, аналізуючи характеристики та ознаки, які є єдиним для всіх таких фонових явищ.

Мета статті полягає в спробі виділити з загального кола фонових явищ ті, що пов'язані з проблемами наркоманії, надати цьому явищу окрему характеристику та встановити притаманні йому ознаки.

Викладення основного матеріалу. Поняття, характеристику та ознаки фонових явищ для злочинності в цілому вивчає криминологія. Вважається, що термін «криминологія» увів у 1878 р. антрополог Топінар. А у 1885 році вперше за такою назвою вийшла друком праця Р. Гарофало. Але прийнято вважати, що вчення про злочин, злочинність, її причини тощо почало формуватися раніше. Наприклад, у достатньо систематизованому виді погляди про злочинну поведінку і засоби боротьби з нею викладені у праці Чезаре Беккарія «Про злочини і покарання», яка була надрукована у 1761 році [1, с. 12-17].

За цей період погляди на злочинну поведінку і заходи боротьби з нею постійно розвиваються, змінюються і, принаймні, не мають постійної одноманітності. Є різні теорії, які пропонують своє бачення виникнення та існування злочинності, заходів, спрямованих на її зменшення або викорінення. Але існують загально визнанні положення, які дозволяють мати в цілому погодженні дії щодо впливу на злочинність. Відомо, що сучасна криминологія визначається як система знань про закономірності злочинності та заходи її попередження [2, с. 6]. До основних складових предмета криминології належать: злочинність як соціальне явище; причини і умови злочинності; особа злочинця; попередження злочинності; жертва злочину [3, с. 5]. При цьому фахівці стверджують, що з'ясування суті злочинності та її детермінант буде неповним без урахування суспільних явищ, які тісно пов'язані з нею. Такі явища, умовно кажучи, обрамовують злочинність, тому їх називають «фоновими». В цілому такими явищами називають сукупність аморальних проявів (вчинків), що суперечать загальноприйнятим нормам поведінки, тісно пов'язанні зі злочинністю, оскільки детермінують одне одного і тягнуть за собою соціальну деградацію особи (а зрештою — і всього суспільства) [4, с. 261]. Але, як вже вказувалось, такі фонові явища традиційно розглядаються в сукупності, без достатньо змістовного аналізу кожного з указаних видів. Це, в свою чергу, не тільки не сприяє кращому розумінню цих явищ, сутності та ознак видів злочинів, які з ними пов'язанні, а й затрудняє виявлення їх детальної характеристики і, у кінцевому рахунку, запропонувати заходи, спрямовані на мінімізацію їх впливу.

В зв'язку з цим на міжнародному на національному рівні фахівцями різ-

них спеціальностей робляться спроби класифікації фонових для злочинності явищ. Наприклад, згідно однієї з таких класифікацій виділяють декілька груп. Одна з таких груп систематизує усі прояви так званої зовнішньодеструктивної поведінки, яка включає в себе: антисоціальну поведінку (хуліганство, бродяжництво тощо); адиктивну (деструктивну) поведінку (наркоманія і токсикоманія, азартні ігри тощо). До іншої групи, так званої внутрішньодеструктивної поведінки, відносять суїцидальну, конформістську, нарцистичну, фанатичну та інші види поведінки такого типу [5, с. 12-18]. Таким чином, наркоманія, в загальному її визначенні, відноситься до зовнішньодеструктивної поведінки і є одним з найбільш небезпечних та розповсюджених видів фонового явища.

Наркоманія, як відомо, визначається як хворобливий (немедичний) потяг до наркотичних засобів, який часто приводе до тяжких порушень психічних і фізичних функцій людини. Поряд з потягом до традиційних наркотиків, все більше поширюється немедичне вживання психотропних і сильнодіючих речовин, що визначається як токсикоманія. Враховуючи суспільну небезпечність наркоманії та її поширеність, Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28.08.2013 року № 735-р схвалено «Стратегію державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року». Необхідність розроблення Стратегії зумовлена тим, що поширення наркоманії та наркозлочинності в Україні за останні десять років стало однією з найгостріших суспільних проблем, нерозв'язання якої призводить до заподіяння шкоди здоров'ю людини, негативного впливу на соціальну сферу, а також є загрозою національній безпеці держави.

Ситуація, що склалася сьогодні у сфері обігу наркотиків, спричинена загальним високим рівнем вживання їх особами не за медичним призначенням, що становить 33 особи на 10 тис. населення (у 2003 році — 21 особа); активізацією діяльності міжнародних наркосиндикатів та здійснення транзитного переміщення наркотиків територією України. За даними соціологічних досліджень, 35 відсотків першокурсників професійно-технічних училищ та 25 відсотків студентів вищих навчальних закладів мають досвід вживання наркотиків.

Особливу стурбованість з огляду на соціально-економічні кризові явища викликає систематичний характер вживання наркотиків, заборонених до обігу, а також вживання не за медичним призначенням наркотичних лікарських засобів, підвищення рівня захворювання на інфекційні хвороби, зокрема, ВІЛ-інфекції людей, які перебувають у близькому оточенні споживачів ін'єкційних наркотиків, та збільшення кількості злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків, що значною мірою зумовлено: невисоким рівнем ефективності і недостатньою науковою обґрунтованістю профілактичних, соціально-медичних, правоохоронних заходів протидії наркоманії та наркозлочинності; підвищенням рівня вживання наркотиків, заборонених до обігу, а також вживання не за медичним призначенням наркотичних лікарських засобів, що може викликати наркотичну залежність;

збільшенням обсягів нелегального виробництва наркотиків та їх контрабанди; об'єднанням наркобізнесу, корупції, тероризму та інших форм організованої злочинності; ускладненням доступу до наркотичних лікарських засобів через надмірну зарегульованість порядку їх обігу; від-

сутністю в Україні єдиної системи моніторингу ситуації у сфері незаконного обігу наркотиків [6]. Таке становище потребує при аналізі наркоманії враховувати, що це — не тільки фонове явище для «іншої» злочинності. Вона сама є суспільно небезпечним видом злочинності.

Але з встановленням всієї кількості злочинів, які пов'язані з наркотиками та їх класифікацією, виникають певні складнощі. Загальні поняття «наркотизм», «наркотична злочинність», злочини, пов'язані з наркотиками, «наркобізнес» та інш. можуть, як показує практика, вживатися як синоніми, а можуть мати і різне визначення. Але мова в таких випадках йде не стільки про семантичне тлумачення цієї термінології, скільки про те, що певна «плутанина» в термінах, певним чином, впливає і на організацію практично усіх заходів щодо протидії наркотизму з боку суспільства та боротьбі з наркозлочинами з боку держави.

Звертають на це увагу і основні міжнародні організації. Наприклад, в березні цього року була представлена спеціальна доповідь Управління ООН по наркотиках і злочинності про Міжнародну класифікацію злочинів для цілей статистики. В цьому документі підкреслюється, що на протязі останнього десятиліття вдалось виробити певну єдність для збору та аналізу загальнокримінальної злочинності, визначити її форми та мінімальні обсяги необхідних відомостей для цього. В той же час, наприклад, для злочинів, пов'язаних з наркотиками, ще є певні питання, що, в свою чергу, ускладнює будь-які заходи, спрямовані на протидію цьому соціальному негативному явищу [7].

Все це потребує подальшої організації спеціально спрямованих заходів щодо боротьби з наркоманією і на

національному рівні. При організації таких заходів потрібно поєднувати загальні заходи щодо протидії усім таким явищам та спеціальні заходи, спрямованні на протидію конкретним її видам.

До загальних, системних заходів фахівці пропонують відносити комплекс таких дій, які повинні відповідати наступним вимогам: вони повинні бути не тільки комплексними, а і взаємопов'язаними між собою та сталими; повинні бути спрямованими на виявлення, запобігання та усунення об'єктивних та суб'єктивних факторів відтворення таких явищ; в реалізації таких заходів мають бути задіяні всі інститути суспільства тощо [8, с. 238-239].

Поряд з цим, повинні існувати і спеціальні заходи, які безпосередньо спрямовані на боротьбу з такими вчинками. Причому, вони повинні мати декілька напрямків. Один з основних повинен бути спрямований на вдосконалення нормативно-правової бази відносно боротьби з цим явищем. При цьому потрібно врахувати, що кожний період розвитку людства може мати свої відмінності у розвитку наркоманії. Так, наразі потребує зміни, умовно кажучи, ідеологія розвитку нормативно-правової бази, яка повинна бути зорієнтована не лише на покарання за скоєне, а і на недопущення рецидиву, розширення альтернативних можливостей лікування наркозалежності та посилення відповідальності осіб, які отримують надприбутки від незаконної торгівлі наркотиками, для чого необхідно: визначити основні новели в законодавстві, які забезпечуватимуть баланс між заходами боротьби з незаконним пропонуванням наркотиків і зниженням попиту на них, відповідність правозастосовної і судової практики пріорите-

там наркополітики. Також, аналізуючи законодавство, потрібно визначитися з доцільністю декриміналізації деяких діянь, пов'язаних з наркотиками, уточненням покарання за їх вчинення. Але при цьому не повинна бути послаблена профілактична діяльність і має бути підвищена ефективність лікування та реабілітації наркозалежних. Плануючи певне «послаблення» відповідальності за окремі види наркозлочинів, в той же час потрібно посилити покарання за інші види таких злочинів, наприклад, за незаконне розповсюдження наркотиків серед молоді тощо.

Зростання обігу пропонування наркотиків є істотним криміногенним чинником, що загрожує громадській безпеці. У зв'язку з цим окремої уваги заслуговує діяльність правоохоронних органів, спрямованих на боротьбу з цим видом злочинності. Значно поширена наркоманія змушує органи зосередити зусилля на найбільш загрозованих проявах цього явища — наркобізнесі та діяльності організованих дилерів, які стимулюють незаконний обіг наркотиків. Ефективність правоохоронної діяльності у цій сфері повинна підвищитись, насамперед, за рахунок рівня виявлення контрабанди наркотиків, викриття системних зв'язків наркобізнесу, припинення корупційних схем, пов'язаних з наркозлочинністю, для чого необхідно: розробити комплексні заходи, що здійснюються правоохоронними органами для протидії незаконному обігу наркотиків: запобігання ввезенню наркотиків через державний кордон, перевезенню до цільових точок постачання, їх вирощуванню, виробництву, масовому незаконному розповсюдженню; посилити оперативний контроль за торгівлею обладнаннями, хімічними речовинами, що використовуються у процесі виробництва наркотиків; впровадити нові

технології отримання інформації про факти незаконного обігу наркотиків, зокрема, їх продаж через Інтернет, способи контрабандного перевезення, маскуванню, виробництво і створення нових видів психоактивних речовин та їх комбінацій; посилити координацію діяльності правоохоронних органів, удосконалити механізми їх взаємодії з підприємствами, закладами охорони здоров'я і аптеками з метою запобігання витоку наркотиків у незаконний обіг; запровадити постійне відстеження ситуації на ринку наркотичних лікарських засобів з метою виявлення небезпечних тенденцій, внаслідок яких може бути заподіяно шкоду здоров'ю населення та економічним інтересам держави; сприяти своєчасному внесенню змін до законодавства України з урахуванням динамічного характеру незаконного розповсюдження наркотиків; удосконалити каральну політику у сфері боротьби з наркозлочинністю у частині посилення альтернативних позбавленню волі заходів впливу.

Пріоритетами правоохоронної діяльності повинні бути: концентрація зусиль на виявленні та документуванні протиправної діяльності організованих злочинних угруповань, що становлять найбільшу загрозу суспільству (структури, які контролюють наркотрафіки, незаконне виробництво, збут наркотиків тощо), оскільки кримінальне покарання наркозалежних осіб і дрібних дилерів не впливає істотно на зниження рівня споживання наркотиків серед населення; оперативне реагування на зміни в тактиці діяльності організованих злочинних угруповань, появу нових психоактивних речовин та їх комбінацій, виявлення осередків їх розповсюдження та контрабандних маршрутів; удосконалення організації правоохоронної діяльності

за рахунок більш ефективної координації дій суб'єктів боротьби з наркозлочинністю, чіткого розподілу сфер відповідальності, оволодіння новими методами виявлення та розслідування злочинів, зокрема, з використанням комп'ютерних мереж, розширення контактів з Інтерполом, Європолом та іншими міжнародними правоохоронними структурами; співробітництво правоохоронних органів з органами місцевого самоврядування та громадськістю, власниками розважальних закладів у проведенні комплексу соціальних, медико-профілактичних заходів на території населених пунктів з досить високою концентрацією незаконного обігу наркотиків; забезпечення гласності в діяльності правоохоронних органів з метою підвищення рівня поінформованості населення та розширення соціальної бази протидії наркозлочинності; посилення роботи із забезпечення власної безпеки правоохоронних органів, недопущення втягнення співробітників таких органів у наркобізнес, усунення перешкод у їх боротьбі з незаконним обігом наркотиків; зміцнення кадрового потенціалу підрозділів боротьби з незаконним обігом наркотиків шляхом навчання персоналу та підвищення його кваліфікації; забезпечення розвитку адекватних форм інституційного контролю за діяльністю правоохоронних органів у сфері боротьби з незаконним обігом наркотиків, насамперед, з метою дотримання ними законності, прав і свобод людини; удосконалення правової основи для посилення боротьби з відмиванням грошей, отриманих від злочинної діяльності, пов'язаної з незаконним обігом наркотиків; посилення здійснення заходів з протидії незаконному вирощуванню нарковмісних рослин та отриманню з них нових психоактивних речовин; своєчасне

виявлення незаконного розповсюдження нових хімічних речовин психоактивної дії та внесення пропозицій щодо їх включення до переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, визначеного Постановою Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 р. № 770 «Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» (в редакції від 27.12.2014 р.).

Для того щоб надати такій діяльності більш практичного характеру, одним із пріоритетів діяльності правоохоронних органів повинен бути регулярний перегляд і вдосконалення критеріїв оцінки ефективності їх діяльності. Враховуючи, що кількісний підхід є малопродуктивним, слід тісніше пов'язувати оцінювання з якісним складником досягнутих результатів. Такий підхід повинен покладатися також в основу співвідношення проміжних і підсумкових результатів діяльності, насамперед, щодо реального впливу на наркоситуацію в місті, районі, області, державі.

Відповідно, існує потреба у внесенні змін до нормативних актів щодо

проведення оцінки діяльності правоохоронних органів [9, с. 62].

Висновки. Детальне вивчення наркоманії показує, що вона має подвійний суспільно небезпечний характер. В одних проявах вона виступає як фонове явище, яке може бути пов'язане з різними видами злочинів, ініціювати їх. В інших випадках — вона сама виступає в якості злочинних прояв, які, в свою чергу, теж можуть мати різні видові характеристики. Все це підкреслює не тільки розширене різноманіття наркоманії: це вимагає постійного розуміння того, що дане складне соціально негативне явище може мати в суспільстві різні прояви.

Боротьба з наркоманією потребує і належного наукового забезпечення, бо пізнання будь-якого явища передбачає визначення його сутності і конкретизацію понятійного апарату. І чим складніше таке явище, тим більш якісним повинне бути його наукове розроблення. Наркоманія, яка поєднує в собі і вид злочинності і вид певного фонового явища для злочинності, якраз і вимагає такого, певною мірою, більш ретельного наукового підходу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Стрельцов Є.Л. Великі ідеї великих людей та їх реалізація в соціальному житті [Текст] / Є.Л.Стрельцов // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 250-річчю трактату Чезаре Беккарія «Про злочини та покарання: еволюція кримінально-правової доктрини», Одеса, 13 червня 2014 р. — Одеса : «Юридична література, 2014. — С. 460.
2. Криминологія: Загальна та Особлива частини: підручник [Текст]/ І.М. Даньшин, В.В. Голина, М.Ю. Валуцька та ін.; за заг. ред. В.В. Голини. — 2-ге вид. перероб. і доп. — Х.: Право, 2009. — 288 с.
3. Александров Ю.В., Гель А.П., Семаков Г.С. Криминологія: Курс лекцій [Текст] / Ю. Александров, А.Гель, Г.Семаков. — К.: МАУП, 2002. — 295 с. — Бібліогр.: С. 288-289.
4. Курс криминології: Особлива частина: Підручник: У 2-х книгах [Текст]/ М.В. Корнієнко, Б.В. Романюк, І.М. Мельник та ін. За заг. ред. О.М. Джужи. — К.: Юрінком Інтер, 2001. — 480 с.
5. Короленко Ц.П., Донских Т.А. Семь путей к катастрофе [Текст] / Ц.Короленко, Т.Донских.- Новосибирск: Издательство «Наука», 1990. — 224 с.
6. Про схвалення Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 р.: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.08. 2013 р. № 735-р [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/735-2013-p>

7. Доповідь Управління ООН по наркотиках і злочинності про Міжнародну класифікацію злочинів для цілей статистики [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://unstats.un.org/unsd/statcom/doc15/2015-7-CrimeStats-Classification-R.pdf>

8. Назаренко Д.О. Кримінологічний аналіз та протидія фоновим для злочинності явищам: монографія [Текст] / Д.О. Назаренко. — Харків: Діа плюс, 2013. — 524 с.

9. Наркозлочинність: кримінологічна характеристика та запобігання: Науково-практичний посібник [Текст] // Мін-во освіти і науки України; Авт.: А.А. Бова, В.І. Женунтій, А.П. Закалюк, О.Г. Кулик, П.П. Михайленко, А.П. Науменко; за ред. А.П. Закалюка. — К.: Юрінком Інтер, 2006. — 294 с.

Бурячок А.А.

Характеристика отдельных групп негативных социальных явлений, связанных с преступностью.

Аннотация. В статье анализируется наркомания как фоновое явление и отдельный вид преступности. Предпринята попытка охарактеризовать их и разграничить между собой.

Ключевые слова: фоновые явления, вид преступности, наркомания, общие и специальные меры борьбы с наркоманией.

Buryachok A.A.

Characteristic of Separate Groups of Negative Social Phenomena Linked With Crime.

Summary. Negative social phenomena associated with criminality, or background effects or background criminogenic effects of criminality, are phenomena of which criminality, relatively speaking, grows, and without which some of its species can not exist. As a rule, not been generally considered as criminal they themselves constitute a sufficient social danger. The range of such events traditionally includes vagrancy, prostitution, drug addiction (narcomania) and alcoholism.

In recent years, Ukrainian specialists have researched the general problem of background effect in details. The findings and arguments that have been offered are considered to be interesting and useful. However, at a more specific level, each group of background phenomena requires more of its own detailed analysis. Therefore, attention in this article has been drawn to a complex group of phenomena — drug addiction (narcomania). Its complexity lies in the fact that it serves not only as a background phenomenon, but also as a very definite type of criminality, which has a large variety. Moreover, drug addiction (narcomania) often acts not only as a separate category of offenses. Very often, it is directly linked to other forms of criminality. In this article an attempt has been made: firstly, to make the detailed analysis of the phenomenon of drug addiction as both the background and a kind of a crime, and, secondly, to distinguish these phenomena among themselves according to certain criteria. This is to increase the effect of the efforts of government agencies to fight drug addiction (narcomania).

Keywords: background phenomena, kind of a crime, narcomania, general and special measures of fighting drug abuse.

